

**Ks. J. Mandziuk. Słownik księży pisarzy
archidiecezji wrocławskiej 1945-1992.
Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej.
Warszawa 1997 ss. 402.**

Autorem interesującej nas pozycji jest profesor zwyczajny, dobrze znany w polskim środowisku naukowym jako historyk Kościoła i bibliotekoznawca, jak też jako kierownik Katedry Historii Kościoła w czasach nowożytnych w Akademii Teologii Katolickiej, a równocześnie członek Rady Wydziału i profesor Papieskiego Fakultetu Teologicznego we Wrocławiu, Redaktor naczelny i założyciel półrocznika historyczno-społecznego "*Saeculum Christianum*" (pełny biogram zob. s. 205-207). Urodził się on w roku 1941 w rodzinie rolniczej w Jackówce w województwie stanisławowskim. Po maturze (Legnica 1959 r.) rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne we Wrocławiu, a od roku 1965 przynależy do prezbiterium archidiecezji wrocławskiej. W swej karierze naukowej uzyskiwał kolejno: w roku 1966 magisterium z zakresu historii Kościoła (na KUL-u) w siedem lat później doktorat na podstawie pracy *Dzieje Biblioteki parafialnej w Nysie*. Habilitował się w ATK publikując rozprawę *Karol Franciszek Neander biskup sufragan wrocławski (1626-1693) i jego księgozbiór*. Od roku 1992 kieruje Katedrą Historii Kościoła w czasach nowożytnych w ATK. Do najcenniejszych, spośród ponad 500 prac omawianego autora, należy z pewnością zaliczyć syntezę *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku w okresie reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji (1520-1742)*, Warszawa 1995. Natomiast w szeregu wcześniej zrealizowanych prac biograficznych tego badacza wymienić trzeba: *Schematyzm Archidiecezji Wrocławskiej*, Wrocław 1979, *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 8 (1981-1993), Warszawa 1995 oraz *Księgę jubileuszową polskiego duchowieństwa w Niemczech*, Würzburg 1995 (ponadto w druku znajduje się już kolejna praca będąca swego rodzaju kontynuacją omawianego tytułu).

Jest sprawą oczywistą, że burzliwe dzieje Śląska współtworzyli ludzie. Pełna znajomość jego historii wymaga jednak pogłębionej wiedzy nie tylko o wielu instytucjach, ale głównie o przeszłości i aktywności osób reprezentujących różne powołania, profesje i warstwy społeczne. Duchowni z tytułu swej misji do dzisiaj stanowią szczególną społeczność. Niestety, nadal

brakuje nam nowoczesnych prac prozopograficznych umożliwiających zarówno zaprezentowanie portretu społecznego, jak też ocenę działalności religijno-kulturowej.

Dlatego z wielką radością bierzemy do ręki dzieło, które przybliży nam prezbiterium archidiecezji wrocławskiej w trudnym okresie powojennym, obejmującym bez mała pół wieku, a konkretnie lata 1945-1992. Na tych terenach kapłan katolicki cieszył się wyjątkowym autorytetem nie tylko wśród swoich wiernych, ale był on także ważnym gwarantem oraz czynnikiem integracji ludności polskiej jak też mniejszości narodowych i wyznaniowych. Co więcej, od wieków znany jest dynamizm śląskich prezbiterów, który ujawnia się nie tylko w pracy duszpasterskiej, budowie nowych obiektów sakralnych, ale także w pracy charytatywnej, a wreszcie także i pisarskiej. To właśnie ten ostatni typ działalności stał się przedmiotem studium księdza profesora Józefa Mandziuka. A ponieważ podziela on powszechne przekonanie, że styl życia kapłanów na Śląsku od wieków umacniany był solidną formacją teologiczną, którą zapewniały Wydziały Teologiczne istniejące na Uniwersytecie Wrocławskim i Jagiellońskim, pomimo iż po wojnie zostały one zlikwidowane decyzjami politycznymi, to jednak nigdy nie zapomniano ani o efektywnym pielęgnowaniu formacji intelektualnej i duchowej kapłanów, ani o reaktywowaniu ani o otwieraniu nowych wydziałów tego typu. W naszych czasach dobitnym tego przykładem jest chociażby powstały w roku 1994 Uniwersytet Opolski z działającym przy nim Wydziałem Teologicznym.

Nic dziwnego, że mówiąc o celu swej publikacji ksiądz Mandziuk podkreśla potrzebę zarówno przybliżenia wkładu duchowieństwa Śląskiego wniesionego w kulturę Dolnego Śląska jako sposobu uczczenia jubileuszu 1000-lecia biskupstwa wrocławskiego, jak te zaprzeczenia Erichowi Kleinadamowi, który w roku 1961 w Kolonii opublikował w swej książce *Die katholisch-theologische Fakultät der Universität Breslau 1811-1945* uproszczoną tezę, głoszącą, iż w roku 1945 nastąpił "koniec" Wydziału Teologii Katolickiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Autor czyni to już w swym krótkim wstępie, przytaczając zarówno nazwiska wybitnych duchownych okresu powojennego, jako organizatorów nauki, profesorów i pisarzy, jak też wskazując na konsekwentny wysiłek zmierzający do kontynuowania działalności Wydziału Teologicznego poprzez otwarcie w roku 1947 Wyższego Seminarium Duchownego. Przejawem tego była zarówno pozytywna decyzja Stolicy Apostolskiej i związana z nią możliwość nadawania od roku 1964 stopni naukowych oraz powoływania do istnienia już od roku 1946 czasopism i periodyków religijno-teologicznych.

Natomiast pełniejszym zaprzeczeniem wspomnianej tezy Kleinadama winno być, w zamiarze autora prezentowanego leksykonu, całościowe zestawienie szeroko pojętych prac pisarskich udokumentowanych w bibliografii załączonej do podstawowych informacji o dolnośląskich księżach diecezjalnych, którzy otrzymali miano pisarzy. Autor Słownika wyjaśnia, iż

obdarzył tym mianem nie tylko wybitnych uczonych, ale także autorów drukowanych kazań i artykułów publicystycznych (s. 13). Słownik dotyczy wyłącznie prezbiterów inkardynowanych do archidiecezji wrocławskiej przed jej reorganizacją w roku 1992. W tym roku Wrocławski Kościół Lokalny był obsługiwany przez 1285 kapłanów diecezjalnych (n.b. w tym samym czasie było tam czynnych także 392 zakonników), z których ksiądz Mandziuk, z uwzględnieniem perspektywy retrospektywnej, aż 160 prezbiterów zaliczył do grona „pisarzy” (zob. s. 389-391) i opracował w postaci „swych” haseł biogramów. W tym momencie spontanicznie nasuwa się pytanie - ilu księży diecezjalnych posługiwało w archidiecezji wrocławskiej w całym okresie 1945-1992 i jaki ich procent stanowi prezentowane grono 160 księży-pisarzy?

Na każdy z opracowanych biogramów składa się zwięzła prezentacja biograficzna (jej wielkość uzależnił od pozycji kapłana w hierarchii kościelnej i naukowej) oraz zestawienie bibliografii (w tym w niektórych przypadkach zostały odnotowane również maszynopisy przechowywane jedynie w zbiorach samego autora) i literatura anotowana.

Z kolei zawartość samej książki stanowi obok zwięzłego wprowadzenia s. 9-14 (jego niemiecki przekład na s. 15-22; przy czym jego celowość w przypadku, gdy książka nie posiada żadnego obcojęzycznego posłowania, a nawet tłumaczenia haseł ukrytych w skorowidzu, pozostaje bardzo ograniczona). Ponadto w publikacji tej występują obok skrótów czasopism, wydawnictw ciągłych i seryjnych oraz częściej cytowanych opracowań - s. 23-28 także inne zastosowane skróty - s. 28-30, a wreszcie artykuły biograficzno-bibliograficzne poszczególnych księży uszeregowane w porządku alfabetycznym - s. 31-389. W książce tej znajdujemy również alfabetyczny skorowidz autorów - s. 389-391 i ma on precyzyjną realizację skorowidzu rzeczowo-osobowego opartego na bazie 109 haseł - s. 392-402.

Mówiąc o przydatności i znaczeniu tego dzieła trzeba odnotować, iż jest ono oryginalną realizacją prawie półwiekowej działalności pisarskiej jednego prezbiterium diecezjalnego i prawie ćwierćwiecza istnienia wznowionego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Fakt ten podkreśla zresztą sam autor, dodając, że podobnego *Słownika* nie ma żadna inna diecezja, a z zakonów jedynie tylko bernardyni, franciszkanie śląscy, franciszkanie konwentualni, klaryski i stowarzyszenia oparte o tzw. III Regułę. Mandziuk ma tu na uwadze głównie dwie prace opublikowane na początku lat osiemdziesiątych tzn. *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich* i *Słownik polskich kapucynów*. Jeśli idzie o diecezje, to uwaga ta nie jest zbyt precyzyjna, gdyż w roku 1996 Księgarnia św. Jacka w Katowicach opublikowała *Słownik Biograficzny Katolickiego Duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Zawiera on aż 545 starannie opracowanych życiorysów, pozbawionych jednak autorskich zestawień bibliograficznych. Wspomniany *Słownik Biograficzny* powstał pod kierunkiem profesora Mieczysława Patera z Uniwersytetu Wrocławskiego, jako owoc współpracy sześciuosobowej rady naukowej i a 92

duchownych i świeckich redaktorów posiadających należyte przygotowanie historyczne (n.b. w gronie tym znajdujemy także Ks. J. Mandziuka).

Pomimo nie zawsze konsekwentnej, co do metody, redakcji poszczególnych biogramów, prezentacje wrocławskich pisarzy stanowi w pewnym stopniu nawiązanie z jednej strony do prac ks. Emila Szramka (+1942), pioniera biografiki śląskiej i zarazem prezesa śląskiego Komitetu Regionalnego dla *Polskiego Słownika Biograficznego* (1932), a z drugiej strony do wspomnianego powyżej *Słownika polskich teologów katolickich* pod red. L. Grzebienia, a wreszcie w skali ogólnopolskiej w pewnym stopniu do obu wydań książki G. Pollaka, *Kto jest kim w Kościele* 1999².

Co więcej, bibliografia zestawiona w 160 hasłach autorskich jest cenną aktualizacją prac takich autorów jak: J. Kopiec, *Historiografia diecezji wrocławskiej do roku 1821*, Lublin 1982; K. S. Matwijowski, *Stan powojennych badań nad dziejami Kościoła katolickiego na Śląsku w czasach nowożytnych*, "Sobótka" (1984) nr 4, s. 485-496; W. Urban, *Dorobek naukowy księży repatriantów w Polsce w latach 1947-1970*, "Homo Dei" (1970), nr 3, s. 232-237 i tenże, *Duszpasterski wkład księży repatriantów w archidiecezji wrocławskiej w latach 1945-1970*, Wrocław 1970.

Słabszą stroną biogramów jest np. niekonsekwentne dokumentowanie rozwoju tzw. kariery kościelnej i naukowej w postaci chronologii poszczególnych godności kościelnych oraz tytułów naukowych i tematyki od prac magisterskich zaczynając, a na habilitacyjnych kończąc. Natomiast użyteczną wartość w zestawie bibliografii podmiotowej osłabia odejście od podziału na publikacje o charakterze homiletycznym, publicystycznym i naukowym, jak te zmienne kryteria co do odnotowywania rękopisów nieopublikowanych, a dostępnych jedynie w prywatnym archiwum ich autora.

Niestety, zabrakło w prezentowanej pracy, chociażby nawet najmniejszej próby generalnego spojrzenia na uratowany przed zapomnieniem i atakiem ze strony stereotypów, metodycznie rozszerzanych przez reżim komunistyczny jak i potocznych osądów, tak cenny zapis działalności religijnej i pisarsko-naukowej wrocławskiego duchowieństwa w półwieczu powojennym. Opublikowany skorowidz rzeczowo-osobowy wymaga jeszcze znacznego udoskonalenia, aby mógłby miarodajnym i użytecznym narzędziem.

Ponadto przy tak wielkim wysiłku badawczym należało, kontynuując w skuteczny sposób polemik ze wspomnianym autorem niemieckim Kleinadadem nie tylko krótko scharakteryzować [liczne grono bowiem ponad 57 autorów publikujących materiały homiletyczne (s. 395-396)], ale przede wszystkim wyeksponować najbardziej aktywnych na polu publicystycznym i zarazem najbardziej wybitnych naukowców z różnych dyscyplin filozoficzno-teologicznych, którzy w ostatnich dziesięcioleciach związani byli z Papieskim Wydziałem Teologicznym we Wrocławiu. Nie bez znaczenia byłoby tu chociażby statystyczne zestawienie księży, którzy w omawianym okresie obronili prace licencjackie, doktorskie i habilitacyjne. Ponadto, byłaby tu

niezbyt skrótowa chociażby prezentacja aktywności profesorów reaktywowanego wydziału jak i jego podstawowego warsztatu, jakim jest Biblioteka Główna PWT. Sama tylko ilość, 6.047 prac zestawionych w 160 bibliografiach podmiotowych, nie jest w pełni przekonywującą odpowiedzią w zainicjowanej polemice.

Już przy wstępnej lekturze i refleksji, nawet niezbyt przygotowany czytelnik *Słownika księży pisarzy archidiecezji wrocławskiej* odkrywa m.in. takie prawidłowości. 75% spośród zaprezentowanych pisarzy opublikowała nie więcej niż 30 prac (w tym 46 autorów tylko do 5 publikacji; 33 duchownych zrealizowało od 5 do 10 prac, a 42 księży popełniło od 10 do 30 publikacji). Grono pisarzy o liczbie publikacji w przedziale od 30 do 100 liczy już tylko 23 osoby, a stanowi oni 14% całego grona. Podążając w analizie kolejnych kategorii aktywności publicystycznej powiększanej o każde następne 100 prac, odnotujemy krąg 16 księży naukowców, którzy stanowią już jedynie tylko 10% wszystkich księży pisarzy interesującej nas metropolii. I tak w gronie autorów od 100 do 200 prac znalazło się 9 księży, ale w przedziale od 200 do 300 prac odnotujemy już jedynie trzech duchownych: kard. H. Gulbinowicz, kard. B. Kominek i prof. R. Rogowski, w przedziale do 400 prac spotykamy już jedynie dwóch autorów: śp. ks. prof. J. Majkę i autora omawianego leksykonu ks. J. Mandziuka, z kolei twórczość pisarską rzędu od 400 do 500 publikacji reprezentuje ks. prof. M. Czajkowski, a co do wielkości od 500 do 600 prac to *Słownik* ks. Józefa Mandziuka wskazuje już tylko jedynie hierarchię i naukowca w osobie zmarłego w roku 1983 ks. biskupa W Urbana.

W sumie powyżej omówiona pozycja jest nie tylko swego rodzaju kolektywną biografią, wspólną księgą pamiątkową, zrealizowaną dla grona pisarzy wrocławskiego prezbiterium, działających w trudnym okresie konfrontacji z ateistycznym systemem komunistycznym, ale także ważnym argumentem w dyskusjach mających na celu powrót Wydziału Teologicznego do struktur Uniwersytetu Wrocławskiego, założonego w siedemnastym stuleciu przez jezuitów. Równocześnie książka ta jest użytecznym przyczynkiem dla konkretnych prac prozopograficznych i stanowi też godny sposób uczczenia milenium wrocławskiej metropolii. Jest ona wreszcie skuteczną promocją dla prezbiterów angażujących swe pióro na rzecz pracy duszpasterskiej i naukowej. Stąd można mieć nadzieję, że prezentowany *Słownik* przez pewien czas będzie cenną pomocą zarówno dla studentów, biografów, historyków jak i pracowników bibliotecznych, obsługujących w klasyczny sposób tak niezbędne dzisiaj oddziały informacji naukowej.